

BIZITZATIK URBIL

51189.-

- 1.—Euskera bizitik urbil dabillen literatura bat bear dugula.
- 2.—Euskal itz jatorrak zokoratu izan dira, erderazkoekin antza dutela ta beste gabe.
- 3.—Izkuntza berezien gaiñetik edaturik dauden itzak, gureak ere ba-direla.
- 4.—Itzak eta itzen azpia, gogamena. Gogoeta egitearen aldakuntzak, izkera bera ere aldatzen dute.
- 5.—Uri aundietako euskeratik ba-dugula zer ikasi, beti baserriei begira egon gabe.
- 6.—Formalismuaren gaitza.
- 7.—Gure euskera idatziak, itzegiñaren gaiñetik bear duela etorri.
- 8.—Ikasien literatura.

Euskal idazlariak ba-dugu naiko lan iztegi-kontuakin. Danok nai dugu euskera zernaitarako mintzabide izan dedin. Ori, ordea, nola lortu? Or dago korapilloa. Batzuk itz berrietara jotzen dute, beste batzuek uste dute kanpoko itzei atea zabaldu bear zaiela (orain arte egin dan baiño geixeago bai, beintzat). Beste batzuek, bi joera oiek txartzat emanik, erriko euskeraren itzen bidez nai lukete dana adierazi. Baiña erriko euskeraren iztegia, naiz ta ugaria izan landa batzuetan —ugariegia ere esango nuke—, beste barruti batzuetan oso urri, eskas eta motx gertatzen zaigu, Plazido Muxika iztegiñeak oraintsu aitortu duanez.

Beste aldetik, euskera idatziá erriko izkera bizitik geiegi urrundu eta aldendu egiten bada, erria bera euskerarako galtzeko zorian gelditzen gera. Eta zer irabaziko genuke lau katurantz literatura eder, garbi, zoragarri bat egiñaz, erria bera euskerarentzat galtzen badugu? Eta au da gaurko arriskua, gaurko gure egokera larria. Eta il edo biziko egokera ontan, gure literaturaren aurrenengo eginbidea ta betebearra da, nere ustez, euskeraren bizitzari begiratzea, eta ortarako euskera bi-ziakin eskuz esku eta urbil ibiltzea. Gogoan euki ezgerala izartretan bizi eta bai illargipeko mundu triste onetan.

Gaurko egokera ontan, bada, nere iritzi apalez zer joka-bide artu bear luken euskera idatziak: ori azaltzea izango da itzaldi kaxkar onen gaia. Gaurko egokera ontan diot. Eta onekin esan nai dut, nere arrazoibideak eztaukatela gogoan izarretan bizi ditekean euskera ideal bat. Lur gainean bizi dan euskerari nagokiola, alegia.

Eta erritik ez urruntzeak eztu esan nai arlote edo zarpil-maillara jeixtea. Erritik gertu, erritik urbil, ori bai, baiña ala ere erria baiño goraxeago.

Ondoko lerroetan argibide edo arau batzuk ematen ditut, iztegi-kontuan nere ustez gogoan euki bearrekoak diruditenak. Neronek, idaztean, gogoan eukitzen ditudanak izango dira geienak. Eta guztiak daukate sustraitzat edo oiñarritzat onako lege au, alegia: alde batetik, izkuntza literarioari zor zaion prestutasuna ez galtzea, eta bestetik, argitasunaren kezka izatea eta irakurleak ulertzeko maillan gelditzea.

* * *

1.—Aurrena, bada, eta gauza guztien gainetik euki bear dugun kezka, nere ustez: euskeraren bizia. Izkuntza galtzeko zorian dagoan bitartean, gure literaturak bear du izan erriko euskeraren babes eta euskarri. Eta ortarako, erriko euskeratik urbil eta gertu bear du egon. Bestela, euskera idatzia, euskera bizitik geiegi aldendu ta urrundu egiten bada, irakurlea zaletu ta berotu bearrean, uxatu egiten dugu. Eta euskal liburuekin ori maiz gertatu dala esan bearrik eztago. Erriko euskeratik gertu. Erriko euskera oiñarri. Bestela, bakoitza bere aldetik ibilliko da: euskera bizia alde batetik, literatura bestetik. Literatura eztu euskera bizia menderatuko eta bere bidera ekarriko, bai zera! izkuntza biziak ba-du bere sena ta joera, ta orren agintepean bizi baita. Guri dagokiguna da euskera bi-ziari jarraitzea, andik barne-izerdia atera eta erriko euskerakin artu-eman estuan egotea. Orduan erriko euskerak bizituko du gure literatura, eta orobat literaturak bere babesa emango dio euskera biziari. Erritik aldendurik dabillen literatura, gezurrezko zerbait biurtzen da, gauza igarra, izerdirik eta gizenik gabekoa. Zaletu bakan batzuek engañatzeko aukerakoa. Minoria edo gutxirengo batentzat ona. Eta euskal literatura arrisku ontan dagoela ematen du, minoria baten literatura biur-tzeko arriskuan. Eta ori gertatu eztedin, alegin guztiak erri bear dira. Euskaldun literaturak bear du izan euskaldun erri-arentzat, ez minoria batentzat; ez euskaltzaleentzat, euskaldun soillarentzat baizik. Ez dezagula aaztu orain dala urte asko

Orixe Jaunak esandakoa: "Geldixeago joango bagera ere, darraigun erria gurekin" (1). Bai, berreun edo irureun irakurle izateaz eta oientzat bakarrik idazteaz ezin gindezke ase. Banaka batzuentzat izango al da euskera? Eta euskaldun erria galtzen utzi? Orduan gureak egin du. Idazleak alegiñak egin bear ditu, nere ustez, irakurleak ulertzeko maillan egoteko; eta askotan nik esango nuke humiltasuna ere bear duela izan; bere irakurleari zor zaio, alegia, eta ikusten baldin badu onako itz au jarriaz, irakurlerik geienak eztatela ulertuko, gutxi eza-guna edo berria dalako, eta arako beste ura ipiñiaz bai, arrunt erabillia dalako, zer egingo du? Ezaguna ta erabillia dana erabilli, naiz ta bate batek ezjakintzat edo mordoillo-zaletzat joko badu ere. Ezpaitugu idazten euskaltzale profesional oientzat, euskaldun erriarentzat baizik.

Onekin eztat esan nai minoria orrentzat ere liburu autatu batzuek egitea gaizki dagoanik. Baiña euskal literatura osoa edo geiena, eredu oien gisa tajutu bear al dugu? Ori gure literaturaren eriotza litzake.

Eta ontan datza gure arriskurik larriena: euskaldun erria galtzen ari gerala, eta euskaltzale gutxi batzuentzat idazten dugula. Orain dala bi illabete Altube tar Seber jaunari ikustaldi bat egin nion. Dakizutenez, Gernikako Taberna Vasca-n bizi da orain. Jaun prestu onek bere bizitza gutzia eralgi du nik orain esaten ditudan gauza auek berberak irakasten eta zabaltzen; alegia, erriaren bidetik bear dugula jo, erriaren izkera erabilli, erriaren itzak ez baztertu eta berrikeria gutxi sartu gure lanetan, ta abar ta abar. Jaun onek, bada, kontatu zidan berari oraintsu gertatu zaion zerbait. Gernikar batek erregalu bat berari egin nai, eta euskerazko liburu bat erosi ta ekarri omen zion. Altube jaunak erregalua estimatu bai, baiña onela esan omen zion bere lagun ari: —Baiña, gizona, libru au niretzat barik, zuretzat erosi bear zenduke. Zeuk daukazu libru onen premiña geiago, nik baiño. Eta besteak ara zer erantzun zion: —Akademixako euskera ori guk ez dakigu...

Eta gertatu ori kontatzean, Altube Jaunak auxe zion: —Egia biribilla ta ateraldi polita gizon arena. Izan ere, orixe da guri gertatzen ari zaiguna. Idazten ditugun gauzak, euskaltzaleentzat bakarrik izan oi dirala, zaletu gutxi batzuentzat, eta euskaltzale izateko ez astirik, ez bururik edo gogorik eztatkanarentzat, gure lanak oso zail eta egoskaitzak izaten dirala.

(1) Orixe, Euskal literaturaren atze edo edesti laburra, 1927-ko Euskal Egnalean. Azken Irakaspena.

Ba-dakit nik asko ta askok erantzungo luketena: "Euskeraz eskolarik ez izateak egiten du ori". "Ori da erriak euskeraz irakurtzeko oiturarik eztualako". Bai, orregatik izango da, noski; baiña ori ere kontuan euki bear dugun gauza da. Traba guzti oiekin kontatu bearra daukagu. Ain zuzen, arrazoi andia da au diodanaren alde. Gauzak ala dauden ezkeru, askoz geiago saiatu bear gera irakurleari oztopoak gutxitzen eta kentzen.

2. Beste zerbait ere gertatzen zaigu euskal idazleoi, eta esan bearra dut, lotsa ematekoa bada ere. *Veritas liberabit vos*, zion Kristok. Ausardia eta zintzotasuna bearrekoa dugu, iñoiz bide onera etorriko bagera. Euskal idazleak danak dira jende ikasi edo eskolatu oietakoa, danak dakite erderaz eta euskeraz, eta geienetan erderaz, euskeraz baño obeto (beren ikasteak erderaz egin dituztelako edo erdal giroaz inguraturik bizi diralako). Exzepziorik baldin bada ontan, erregla sendotu baizik eztu egiten. Eta enara bakar bat, esan oi denez, uda egiteko ezta aski. Eta jakiña, barruan dugun erdaltasun ori nai genuke gorde eta ezkutatu; eta falta zaiguna —euskaltasuna, alegia— ori nai dugu arro-arro kanpora azaldu. Nai dugu erabateko euskaldun agertu gure burua. Eta nola gure buruan bi izkuntza bizi diran, eta erdera euskera baño biziago, euskal itzak berdinkaratu egiten ditugu erderazkoekin, eta bien artean aidetasunik edo antzik sumatzen baldin badugu, orduan euskal itz ura baztertu egin bear da, eta beste bat asmatu, erderakin kanpoko itxuran antzik eztuena. Baiña jokabide ori nere uestez zozokeria da, eta euskerari berari kalte egitea.

Adibide bat, nere gogoia obeki adierazi dezadan: *kafe* itza. Euskaldunak beti eta euskalki guztietan esaten du *kafe*, *kafea*. Baiña erderaz berdintsu esaten da: *café*. Ba-dator garbizalea, itz orri erdal kutsua sumatzen dio, eta beste gabe bijoa kanpora, eta bere lekuan sartu nai digute *akeita* parregarri ori, iñun eta iñoiz euskaldunak esaten edo esan eztuena. Baiña Jainkoaren amoriarren, ortik edo ola nora goaz? Gogoan dut Naert, Sueziako linguista jaunari joan dan udan entzun niona. Garbizale oietako batek esan zion nunbait kafeari euskeraz *akeita* esaten zaiola, eta ark arriturik pentsatu omen zuan beretzat: "Ba euskera izango da munduan diran izkuntzetan kafeari kafea esaten eztion izkuntza bakarra. Berak dakizkin izkuntza danetan kafe itz ori zabaldua eta onartua baitago.

Itz arruntak, euskera bizian zabaldurik eta sustraiturik daudenak, baztertu nai izan ditugu. Eta zer pekatu egin dute itz oiek? Erderazkoekin antza dutela, ez besterik. Baiña gau-

zak ondo begiratu ezkeru, ezta ori arrazoibidea. Nik nere bideari jarraitu bear diot, erderari begira egon gabe. Eztut uste erderak beste ainbeste egingo duanik: alegia, erderaz esaten dan itz batek, euskeraz erabiltzen danakin antza ba-duela ta beste gabe, itz ura galerazi. Eta polita legoke frantsesa, espaiñolakin antza duten itz guztiak baztertu bear balitu.

Eta oartzekoa da, joera au, erdal itzaren bildur au, euskaldun berriagan, edo erdizka bakarrik euskaldun danarengan nabari dala baitipat. Euskaldun jatorrak ezta olakorik adierazten, goizetik gabea, beti eta nunai eta etengabe euskeraz mintzo danak. Onek, bere euskera biziaren uharrean milla itz erabiltzen ditu, nundik edo andik artuak (eta itz guztiak datoz nunbaitetik, beren jatorria billatzen asten bagera), baiña orri eztio batere jaramonik egiten: berak ikasi duen euskeran ala esaten da, eta kito. Edo erdal itz batekin antza duela-ta, orregatik bizitzeko eskubidea ukatu bear ote zaio euskeraren itz bati? Neri eztidate zozokeria ori buruan sartuko. Erderak esan dezala nai duan bezala. Nik, nola esan bear dudan jakiteko, eztiot erderari begiratu bear. Euskerari bakarrik egin bear diot jaramon: euskeraz nola esaten, edo nola esan dan; eta gure idazle onenak nola esan duten: orra euskeraren iturri garbiak, oiei bai, oiei leial egoteko obligazioa daukat.

Beste erakusgarri bat: *kolore* itza toki guztietan eta beti erabillia izan da, dakigunez, eta besterik ezta euskaldunak eza-gutzen. Baiña pekatu bat du itz orrek: erderazko *color*-ekin antza duela. Beraz, eriotzera kondenatu dute itz eder ori, eta bere lekuan sartu nai digute *margo*, iñun erabiltzen eztana. Jainkoaren amoriarren, diot berriz ere, ez gaitezela ibilli gure izkuntza gaxoari olako operazio alperrikoak eta galgarriak egiten, beronen bizia arriskuan dugularik.

Beste ainbeste gertatu da *fruta* itzakin. Erderakin antza duelako, nai izan dugu euskeratik bota, eta bere lekuan *arnari* ta *igali* sartu; baiña euskal itza leenbiziko ura da, eta ez beste oiek. Eta berdin esan bearra dago *eliza*, *zeru*, *aingeru*, *errege* eta olakoezaz. Oien lekuan ere, *txadona*, *donoki*, *gotzon*, *bakaldun* eta zer txorakeria edo gezurrezko itzak eztira asmatu?

Euskeraz ari geranean (batez ere eskribuz ari geranean) buru-belarriak ernai jartzen ditugu, erdal usaia darion guztia erditik kentzeko. Erderaz itzegitean edo idaztean ezta iñork olako kezkarik izaten. Gaztelezaz mintzo gerala, eta adibidez *garage*, naiz *chófer* edo *jefe* esaten dugunean, konturatzen al da iñor itz oiek frantsesetik artuak dirala, eta gutxiago oraindik pentsatzen al du iñork itzok esatea pekatu danik? Edo la-tin eta griegotik aldatu diran millaka itzak egotzekoak dira-

nik? Eta zergatik jartzen diogu euskerari, beste izkuntzei jartzen eztegiun traba izugarritzko ori? Orrela, lagundu bearrean, euskera ito eta ezin jasanezko estuasunean jartzen dugu.

3. Eta askotan, guk kanpora bota nai dugun itz ori, euskeraz eta gazteleraz ezezik, Europako izkuntza danetan edo geienetan ere erabilia izan oi da. Itz orokarra edo europatarra, edo kulturak nunai ta noranai zabaldu dituen oietakoa izan oi da. Eta beste izkuntza landuak onartzen baldin badute itz ori, ezta ikusten guk zergatik eztugun artu bear. Europako errialdeak artu-eman estuak izan dituzte elkarrekin, eta orrek egin du nunbait, itz batzuek, izkuntza berezien gaiñetik, erri danetan zabaldurik egotea.

Euskera arruntean erruz erabiltzen dugu, esate baterako, *konpota* itza. Gazteleraz ere berdin. Baiña gero beste izkuntzen iztegiak aztertu, aietan ere agiri zaigu itz ori, ala nola alemanez, eta frentesean zer esanik ere ez, ta abar. Beraz, ba-dira itz batzuk, izkuntza berezien gaiñetik zabaldurik daudenak, orokarrak, edo bederen europatar diren itzak. Eta oiek zer dala-ta bear ditugu gaitzetsi? Ez al gera europatarrek gu ere? Eta zenbat olako! *Nazio, Politika, Teknika, Makina, Religioa, Literatura, kultura, Morala, elefantea, teatroa...* Oker dio, itz oiek gaztelarrak dirala dionak. Eztira izkuntza bakar eta soil baten iztegiak. Europako izkuntza geienen edo danen ondasuna biurtu dira itz oiek, eta guk ere ba-dugu ondasun ortan gure parte.

Danak dugu gogoan nola, orain bi urte, inglesak eta frantsesak egin zuten eraso edo gerla txiki ura, Suez-ko Kanala arrapatu naiean. Artean Mister Eden zan Inglaterrako Gobernuaren buru. Laboristak, nunbait, Eden-en jokabidea gaizki ikusi edo, eta jaun ori Komunez deritzaion ganbaran azaldu zanean, *Dimission, Dimission* aldarrika asi zitzaizkion. Egun aietan erri txiki bateko apaiz euskaltzale batekin itzegitea gertatu zitzaidan, eta itz ori jarri nion erakusgarritzat: "Or duzu itz bat *dimission* ori, bai espainolak eta bai frantsesak, inglesak ta abar politika-arazoetan erabiltzen dutena, erri oietako izkuntza danetan sarturik dagoena. Baiña nik euskeraz erabiliko banu itz ori, laister asiko lirake garbizaleak soiñekoak urratzen eta esaten: "Zer euskera mordoillo da ori!" Zer euskera mordoillo? Munduko izkuntza landu guztiak erabiltzen dituzten itzak, guk, zer dala-ta eztitugu artu bear? Edo burutik egiñik al gaude? Gure ezjakiñakin eta maitetasun itsuakin euskera ondatzen ari gera, ezertarako eza biurtzen. Itz oiek eztira erderakadak, eztira beintzat gaztelerazko itzak, askok

uste duten bezela, inglesak eta abar erabiltzen dituzten ezkerok. Izkuntza landu guztiak erabiltzen dituzten itzak dira, eta aien antzera, guk ere ba-dugu eskubidea, eta bai bearra ere, erabiltzeko. Bestela, bearreko diran gauzak ezin esateko estuasunean jartzen gaituzte. Gaurko kultura orokarrak milla itz zabaldu ditu bazterretan, eta itz oiek berdintsu erabiltzen dira Europako izkuntza geienetan.

4. Auzi onen sustraira eldu nai izate ezkerok, bi gauza bear lirake emen berezi: itzak eta itzen azpia. Itzen azpia, gogamena da, gogoeta egiteko moldea. Eta kulturak zabaldu duena da —itzak baiño lenago eta itzen gaiñetik— gogoeta egiteko tankera berezi bat, eta tankera orrek gero bere itzak edo izenak eskatzen ditu. Gaur eguneon, kultura orokarrari eskerrak, abstrakto-kutsua duen gogoeta-molde bat edatu da izkuntza landu guztietara, eta molde orren kontra joaterik eztugu. Egin bear duguna da etxeko biurtu, asimilatu, egokitu euskera molde ortara. Nola egin ori? Bi bide ditugu begien aurrean. Lenengo bidea: ideakin edo kontzeptuakin batean, itza ere artzea: izkuntza askok egiten duten gauza da. Bigarren bidea: idea artuarren, izena edo itza gure izkuntzako gaien bitartez eratu.

Alemanak, esate baterako, itz asko lotsa gabe artzen eta erabiltzen ditu, zenbaitek uste duten baiño geiago. Herder-en Enziklopedia ikusi besterik eztago: *Das Klima, Die Vegetation* ta milla olako erabiltzen dira an. Baiña egia da orobat sarritan alemanaren beraren gaiakin ere itz berriak sortzen dituztela, kulturak ekarritako kontzeptuok adierazteko. Eta itz berriok eratzeko artu diran itz bakunak, sinpleak, osorik gordetzen dituzte, beren esanaia edonork ulertzeko eran; eta ortik eldu da alemanen itzak ain luzeak izatea: askotan bi edo iru itz oso-osorik bata bestearen ondoren elkarrekin josten dituztelako. Guk ere batzuetan lenengo bide ori (itza artu), eta beste batzuetan bigarrena (euskal itzekin itz berria sortu) egin genazake. Eta noiz jo lenengo bidera eta noiz bigarregora, ori nere ustez matematika-bidez ezin diteke erabaki edo mugatu. Senak edo izlariaren gustoak ere asko esan nai du ontan.

Erakusgarri bat edo beste ipiñi dezagun, inguruko izkuntza landuetan ba-ditugu *ocasión, condición* ta olako itzak. *Ocasion* esateko, euskeraz *bide* erabiltzen dugu, baiña *bide* ori ain da erabillia, beste esanaiekin dago naastua, eta gaiñera beti ezator ondo erderazko *ocasion* orren esanai eta adibide eder asko adierazteko. *Okasio, okasino* itz berbera ez ote zitekean artu? Galdezka diot. Axularrek kezka gabe erabiltzen du bein-

tzat: "...etsaieac gueure faltac erranez... emaiten deracute *occasino* ernatceco, iratçartceco..." (Ax. Cap. I, ed. 1.ª, p. 28).

Condición esateko, berriz, oso egoki asmatu dira *baldintza* eta *baldinkizun*. Baiña emen ere erderazko itzak dituen esanai-izpi guztiak nekez ezarri datzazkioke euskal itzari. Adibidez, erderazko esaldi auk: *En el planeta Marte no hay condiciones de habitabilidad* edo *Este salón reúne buenas condiciones acústicas*. Milla esaldi olako dira gaurko izkuntza landuetan, eta gu larri ibiltzen gera esaldi oiek euskeraz emateko, beintzat tankera ortara, eta bere zer ortan daukaten berebiziko indar orrekin.

Wartburg jaunak ba-du liburu bat, frantses izkuntzaren evolucioaz (2). Izkuntza onek mendeetan zear ekarri duen bidea, erakusten digu liburu ortan. An agiri da, izkuntzak ezti-rela bizi gizonetatik kanpo, eta gizonak nolako goraberaen azpian dauden, izkuntzak ere taju orretara moldatzen eta egokitzen direla. Adibidez, Erdi-Aroko frantsesean aditza agiri omen da nagusi. Orduko idazleetan aditza erabiltzen da ugari, aditzetarako jokera aundia azaltzen dute orduko idazleek. Gizonak ere alakoxeak nunbait, kanpoaldeko egiteari ta jardunari emanak, eta verbua izan, izkuntzaren parteetan, jarduna, lan egitea eta ekintza adierazten duena. Oraingo frantsesean, berriz, jaun orrek dionez, verbua zearo bazterturik dago, eta izenak, substantivuak batez ere, artu omen du lehen-tokia. Izan ere, oraingo kulturak eta gogamenak, ba-du alako abstrakto-kutsua, gorago esan dugun bezala. Begirada bat eman besterik eztugu, egunero azaltzen diren liburu eta artikuluaren tituluei, edo berdin propagandako idazkiei. Verbu gutxi ikusiko dugu oietan: *Publicidad en las carreteras*, *Instituto de Previsión*, *Documento Nacional de Identidad*, *Por un mundo mejor*, *Moral Social*, *Moral de la situación*, *Demostración de la existencia de Dios*, ta abar. Dena substantivu eta adjetivu batzuen inguruan borobiltzen da. Verburik bat ez. Eta ori da gaurko izkuntza landuen jokera, ez frantsesarena bakarrik. Eta nai badugu jakin ia zergatik duten izkuntzak jokera ori, erantzuna ezta zailla: iztunak orrela daudelako tajutuak, gaurko zivilizazio eta kulturak orrela moldatu gaitulako. Ba al dago euskera egokitua edo gaitua jokera edo izate-modu ortarako? Ez, edo oso gutxi. Eta gaurko zivilizazioak bere menpean

(2) W. von WARTBURG: *Evolution et Structure de la langue française*. Ikus batez ere 105, 134, 250, 261 orrialdeak.

gauzka euskaldunok, gero ta geiago, noski, eta euskeraz mintzatzeko jarraituko badugu, bide ortatik jo bearko du etorkizuneko euskerak, nai ta ez. Itzak bear, eta iztegia dugu motx, eta gerok ari gera urritzen eta moztutzen, idazleok, garbikeri geiegizko kezka orrekin. Eta orrekin eztiogu euskerari batere mesederik egiten.

Oiek ola eta esanak esan, aitortu bearra dut alere (iñork okerreko gauzarik siñestu ezdezan) Purismuaren alderdi onak gogoz ezagutzen eta aitortzen ditudala, batez ere kondairari begiratuaz. Larramendi-ren denporan ba-dakigu orduko jende ikasia erabat zala ajolakabea euskera-kontuan, oso euskera zarpil eta lardaska zerabilteela, gaztelerazko itzak bat ere premiari gabe sartuaz, zabarkeri utsez. Larramendi-ri eskerrak, sartu zan euskeraren kezka ta ardura ori. Eta gure jende ikasiagan kezka au oartzeko dugunetik, ikusten da abiadura eta saiaketa bat, euskeraren barne-indarrak eta gaitasunak agirian jartzeko eta literaturan egiztatzeko. Joera ta abiadura oni zor zaio geienbat, euskera apaintzean eta garbitzean egin dan lana. Baiña or dago ba! Gizona nekez gelditzen da erdiko bidean. Muturrik mutur ibilli oi da maizenik. Eta joera ori, bere neurrian erabillita, mesedegarri ta onurakor izan bada, kaltegarri ere biurtzen zaio euskerari, neurritik ateratzen geranean. Eta ori da, nere ustez, gaur gertatzen zaiguna. Gaur etsikerian gaude, beste muturrean.

5.—Bildur naiz bizitzaren ur lasterrak ez ote duen euskera alde batera utziko, bide-bazterrean zokoratua. Euskera benetan maite dugunok, bizitzaren taupadak sumatzen dakian euskera billatu bear dugu, gaurko giroak eskatzen duen bezalakoexa. Or duze Eibar. Euskaldun errien artean, aurrera-zale, aurrerapide-mota guztietan atzean gelditzen eztakian erria. Eibartar jatorrak, berez, eta garbizaleen teoriari jaramon egin gabe, mintzo direnean, milla esaldi eta ateraldi esaten dituzte, gaurko gogamenaren jokerakin txit ondo datozenak. Eta onek esan nai du, uri azi samar eta aurrera-zaleetako euskera arruntetik zer-ikasi asko dugula idazleek, beti baserri urrunduta aldrebesaj begira egon gabe.

“La Gaceta del Norte”-n irakurri nuen bein pelota-joku batean eibartar jator batek botatuko esaldia. Eztakit itzez itz eta zetorren bezala gogoratuko dudana, baiña gutxi gorabera onela zan: *Fakultade astronomikoak zeuzkak orrek* (Pelotari batengatik esana zan). Periodistak, jakiña, adarra jotzeagatik edo irri egiteko zekarren frase ura, eta oituak gaude Eibarko euskeraren bizkarretik parre egitera. Baiña ezta oraindik gar-

bizale mutillik jaio, esaldi ori bere indar ta giar orrekin esaten dakianik. *Posibilidades astronómicas, cifras astronómicas* ta olakuak, egunero entzun oi da gaurko izkuntza landuetan, eta guk, euskeraz, eztugu biderik ez erarik orrelakorik esateko, purismuak ateak ertsi dizkigulako; eta orrela, gaurko jokere-tatik urrun gelditzen ari da euskera, erkin, zurbil eta geldo, gure mendetik kanpora. Ez. euskera ezta aingeruen izkuntza, gizonena baizik, eta gizonekin batean bere aldaketak artzen ditu. Gure mundu onen ibillera eta taupadakin etengabe aurre-ra joan bear du, iñoiz gelditu gabe. Bizitzaren joana alde ba-tera utzi. eta lau zaletuentzat literatura garbi, eder eta igarra egiten denpora pasa, ori gure burua engañatzea litzake, eus-ker a bizia eriotzean amiltzen utzi.

¿Edo erri euskaldun batek, gaurko zivilizazioak dakarzk in arazotan murgiltzen daneko, nekazaritza ta artzaintza utzi eta industrian sartzen daneko, euskera baztertu bear ote du? Orain arte ola gertatzen da beintzat. eta ori da señalerik na-barmenena gaurko bizitzatik urrundurik gabiltzala ikusteko. Eta ortan ez ote dugu errua idazleok, gure garbitasun-kontua-kin izkuntzari aurrera bultza egin bearrean, bideak ertsi egi-ten dizkiogulako? Nik eztut nai euskera kaikukeriak idazte-ko bakarrik izan dedin. ez: baiña ezta ere eredutzat edo ispi-llutzat jartzen dizkioguten lore garbi oiek bakarrik emateko. Betoz kaikukeriak eta betoz lore garbiak, baiña betoz batez ere gaur eguneko gorabera ta gai praktikoak darabilzkiten li-bruak, eta errebistak eta orriak, euskera bizi-bizian, egunekoan, kalekoan, iztegi zabalakin, itzak nondik datozen begira egon gabe. Baiña zer gertatzen da? Euskaltzaleok geu gerala sarri-tan gure itsukeriagatik olako asmoen etsairik aundienak.

6.—Orain urtebete idazki bat egin zuen Txillardegi jau-nak, euskal literaturak artu bear luken jokabideaz. Jaun onen iritziz, gure literaturak ba-du gaitz ezagun bat, formalismua-ren gaitza. Idazleak idazten du izkuntza soillari begiratuaz, eta irakurleak ere, euskaltzale oietakoa bada beintzat, berdin: izkuntzan bakarrik kokatzen du bere arreta: darabilen eus-ker a ezta la bear luken bezin garbia, ta olakoetan. Barreneko mamiari ajola gutxi, azalean gelditzen gera. Erderaz *mirada refleja* esango genuken ori, izkuntza soillaren aztertze ori, gai-so bat da nunbait, eta gure literatura makal dagoelako ezau-garria. Ez idazleak eta ez irakurleak eztu bere ardura nagusia ortan kokatu bear. Gaiari, barreneko mamiari eman bear diogu lehenbiziko tokia. Izan ere, izkuntzak orretarakoxe dira, mami zerbaiten adierazle ta eramale izateko. Gure arreta guztia iz-

kuntzan bakar-bakarrik jartzen dugunean, izkuntza bere zere-
gñetik edo bere baitako xedetik ateratzen dugu. Emen ere,
beste gauzetan bezala, espezialistaren begiraldia ezta gizon
arruntarena. (Ta emen espezialista oiek, euskaltzaleak ditugu.
Orregatik esan det asieratik, idazlariak eztuela oientzat idatzi
bear, eta bai euskaldunarentzat). Gizon arruntak eztu libru
bat irakurtzen izkuntzagatik, barreneko mamiaz jabetu nai
duelako baizik. Eta guk ere ortara jo bear dugu, bai idaztean
eta bai irakurtzean. Gaiak nagusi, barrena lehen. Eta azala,
gaiñeko jantzia, mami orren azaltzeak eskatzen duen bezala-
koa. Orrela bakar-bakarrik sendatu gindezke formalismuaren
gaitzetik. Bestela, erria zearo galduko dugu. Bost importa zaiz-
kio ari gure itzen jokoak. Umekeritzat dauzka, eta arrazoi
osoarekin, gaiñera.

7.—Bestenaz, idazteak bereztasuna eskatzen du, etorria,
jarioa, eta orretarako izkuntza biziaren ondorea izan bear du,
ezpainetan darabilgun izkeraren ume. Euskeraz itzegin lehen-
bizi, eta idaztea gaiñeko zerbait bezala izan dedilla. Baiña
itzegiten dugunetik idazten dugunera alde ikaragarria bada-
go, edo idatzi bai eta itzegin ez egiten badugu, orrela gure
literaturari benetako jatoritasun ori kentzen diozu. Gezurrez-
ko zerbait billakatzen da. Ezta jator, ezta autentiko. Bein bai-
ño geiagotan egon naiz pentsatzen. gure artean darabilzkigun
auzi guztiak emen dutela bere sustraia. Euskal idazle ta eus-
kaltzaleok, beti, goizetik gabera arte, euskera erabilliko bagenu
gure izkuntza propioa bezala. orain erabaki eziñik dauzkagun
iztegi-kontuok eta korapillook, berez askatuko lirakela, bizia
baita korapillo guztien askatzaille oberena. Eta eguneroko
euskera arruntean nai ta naiez milla itz sartu bearrean arki-
tuko giñake (eta izan ere, ala egiten dugu, euskeraz iñungo
kompromisu gabe diardugunean). Eta gero, itzok eta izenok,
berez eta konturatu gabe, euskera biziaren maillatik euskera
idatziaren maillan sartuko lirake.

Ontan ere aspaldiko idazle zaarrak bentaja egiten digute.
Euskera, guban baiño biziagoa zegoan aiengan, eta barnean
bizi-bizi zegoan iturri ortatik ematen zuten kanpora. Idatzi
ere, benetako euskaldun jatorrentzat egiten zuten. Orain, be-
rriz, bai idazleak eta bai irakurleak, izkuntzaren beraren kon-
templazioan jarri gera, eta jakiña, ori lau zaletuen zeregiña
izan liteke, baiña ez erri batena. Eta ola gure literatura bizi-
tzatik gero ta geiago aldenduaz joango da, eta bere korapillo
oiek azkatzeko bidea galtzen. Latiñistei gertatzen zaiena gerta-
tzen zaigu guri ere. Dakizutenez, ba-dira latiñista garbizaleak.

Zizeronen latíña artzen dute eredutzat, eta idazle orrengan eztatorren itzik eztute erabilli nai. Eta ikustekoa da nolako itzul-inguru bitxiak asmatzen dituzten, gaur eguneko tresna eta aurrerapide guztiei izena emateko. Bein irakurri nuen latinista oietako batek *café exprés* esateko asmatu zuena: *Potatio arabica coram expressa*. Onek ere, euskaltzale batzuen antzera, *kafe itza* etzuen erabilli nai. Zizeronengan arkitzen eztalako, noski. Umeen jolasak dirudite oiek. Bizitzatik urruti dabalizan zaletu batzuen errugabeko jokoak. Eta izkuntza il-dako batekin ola ibiltzeak eztu ajol aundirik. Baiña bizi dan eta bizitzea nai dugun izkuntzarekin? Ez, ta ez, milla bider! Jokabide ori artzen badugu, gure errukarriak! Gureak egin du, eriotzaren atzaparretan uzten baitugu gure izkuntza.

8.—Ba-dakit nik batek baiño geiago zer izango duen go-goan, gauza aukeratzutean: “Guzti ori —esango du, bear-bada— ondo dago, erriarentzat idazten danean. Baiña euskaldun jakitunentzat ere ez al dugu euskeraz idatzi bear?” Bai, ni ere ortan nago. baiña ontan ere ba-dira naaspillak eta oker-aditzeak franko. Nik konprenditzen dut liburu batzuek minoria batentzat egiñak izatea gaiarengatik, gaia, berez, karre-radun batek ulertzeko modukoa dalako, baiña izkuntzak, mintzabideak, orduan ere danona izan bear ko du, noski. Nik Ars-ko Apaizaren Katezismuak euskeraz ipiñi nituanean, nere adiskide dan euskaltzale batek, bere xalotasunean, auxe jaulki zidan: “Bueno. euskera-mota au erriarentzat ondo dago; baiño ikasientzat beste era batera idatzi bear da...” Egia esan, olako bitaratzeak nik eztitut konprenditzen. Nik uste dut frantsez. Viñney Santuaren Katezismuak berdintsu daudela idatzirik danontzat, eta frantses berdín ortan irakurtzen dituztela bai goikoak eta bai bekoak, gizon landuak eta erri xak, izkuntza bat eta bakarra baita. “Ikasientzat beste era batera” esan oi da. Baiña ikasi oiek zertan diran ikasiak ere bear ko da jakin. Gai teologikoak erabiltzen baditut liburu batean, jakiña, ikaskizun oiek dauzkatentzat izango da nere liburua, apaiz eta olakoentzat; baiña izkuntza, mintzabidea, danona izango da, euskaldun arrunt eta iatorraren mintzoa. Teologia-ko itz tekniko batzuk sartu bear ko ditut, baiña, gaiñerakoan, nire euskerak euskaldunarena izan bear ko du. Apaiz euskaldunarentzat idatzi bear ko dut. Apaiz euskalduna diot, eta ez apaiz euskaltzalea. Len ere bereizkuntza berdiña egin gen-duan: erri euskaldunarentzat idaztea ezta euskera-gaietan, beste zeregiñik gabe, saiatzan danarentzat idaztea. Euskal li-teratura geiena eztedilla lau katuren gauza biurtu. Eta jakin-

tza-gaietan idazten dugunean iñoiz baiño geiago gaude arrisku ortan. Apaiz euskaldunik geienak dakiten euskera, zer moduzkoa da? Erriarena, arrunta, euskaldun soillak darabillena. Eta apaiz euskaldunarentzat izan bear luken liburua, beti euskera-gaietan murgildurik dabiltzanak bakarrik ulertuko badute, orrekin eztiogu euskerari mesede aundirik egingo; apaiz euskaldunik geienak, zaletu bearrean, uxatu bai betiko. Euskaltzaleak indar aundia dira eragiteko ta euskeraren alde lan egiteko, baiña idazleak, idaztean, bere gogoa oiek baiño arutzago, urrunago jarri dezala. Erria bere osotasunean artzeke kezka izan dezala; erria, naiz erri xea, naiz erri landua, baiña erria, euskaldun erria, alegia. Kezka ta alegin guztiak ipiñita ere, muga ortatik urrun geldituko dala ba-dakit. Baiña asieratik bertatik bi edo iru euskaltzale bakarrik baditu gogoan, zer moduzko literatura aterako zaigu?

* * *

Labur (eta bukatzera noa): Onena, onaren etsai omen da. Eta gaurkoz, onarekin gelditu bearke. Nik beintzat naiago dut eskuko txoria, aideko arranoa baiño. Esan nai dut, euskera biziari eutsi ta babestu. Daukagun apurra, ez dezagula galtzera utzi, ametsezko euskera ideal batengatik. Eskuko txoriari iges egiten utzi eta laiñoetako arranoa atzeman ez: ori litake ezerezekin gelditzea.

Eta iztegiari buruz, erderaren bidez sartzen zaizkigun itzak artuaz eta asimilatuaz (bearreko diranean, jakiña), eztut uste euskerari kalterik egiten zaionik, eta bai mesede, orrekin armak eta bizigarriak ematen zaizkiolako irauteko. Bear lira-kenak artu, baiña gauden euskaldun. Ez al da ori bera gure aurrekoek egin zutena, erromatarrekin ar-emanetan sartu ziranen? Aien kulturako itz eta izen asko artu eta asimilatu zituzten, eta orri eskerrak gure mintzoak iraun zuen bizirik. Gure maitetasun itsuak ez dezala orain euskera iltzera eraman. Ez gera illargian bizi, eta bai lurrean, beste erri eta izkuntzez inguraturik, eta oiekin artuemanik estuenetan. Euskaltasuna gorde, baiña irauteko bear dana, artu: ona emen nik zer pentsatzen dudan.

Itz batean: euskera izan dedilla plazako eta kaleko izkuntza. Ez mintegi bateko landare makal zimela. Eta euskal literatura, izkuntza bizi orrekin besoz joan dedilla.

“Euskara, ialgi adi plazara” (Detxepare).

Amaitu dut

RESUMEN EN CASTELLANO

En nuestra ponencia hemos hablado acerca del vocabulario que ha de emplearse en el euskera literario. Es ya pleito viejo entre nosotros éste del purismo lexical. Colocándonos en un plano más bien realista, hemos hablado de los graves inconvenientes que trae el que la lengua literaria se aleje demasiado de la viva o corriente. Un purismo exagerado convierte la literatura vasca en cosa de un círculo de iniciados, al margen del auténtico pueblo euskaldun. Hemos expuesto, pues, la orientación que nos parece más oportuna: una lengua literaria que se mantenga cerca de la lengua viva, que guarde la dignidad de toda lengua literaria, sin descender a lo chabacano, y tenga la preocupación de la claridad, comprensibilidad, y de servir al destinatario, o sea, al euskaldun de carne y hueso, no a un euskaldun ideal que nos forjamos nosotros y que no existe en este mundo sublunar. Sobre todo mientras la vida de la lengua está amenazada, la primera misión de la literatura es proteger a esta lengua viva y real: y para esto es elemental que la literatura se mantenga cerca del habla popular. Que el escritor tenga conciencia de dirigirse, cuando escribe, no al especialista de la lengua, al erudito que está al corriente de todos los términos arcaicos o neológicos, sino al lector euskaldun en general, que no ha cursado carrera de neologismos ni le interesan gran cosa estos pelillos de palabras.

El escrito vasco siente un horror instintivo —yo diría que es una especie de tabú, aunque gracias a Dios parece que se va superando—, horror a no proferir una palabra que guarde parecido o identidad con las palabras castellanas, que él desde luego sabe muy bien, porque es bilingüe, y generalmente sabe mejor el castellano que el vascuence, sea por su carrera, estudios, profesión, etc. Esta tendencia purista, como tendencia, no parece criticable. Ella ha levantado a la literatura vasca a un grado de depuración que admira, y desde luego es un perenne acicate que espolea al vasco a actualizar las virtualidades implícitas en su lengua. Pero cuando pasa de raya o llega a ciertos extremos, se convierte en enemigo número uno de la misma lengua a la que pretende salvaguardar. Además, porque una palabra del vascuence coincida más o menos con otra castellana, ¿por eso dejará de ser menos vasca? Extraño criterio: ¡mirar a otra lengua y sacar del hecho diferencial la norma para saber lo que es nuestro!

Además, sucede con frecuencia que las que rechazamos como palabras castellanas, son en realidad de uso internacional, patrimonio de todas las lenguas europeas y arraigadas también en el vascuence vivo y popular. Por lo tanto, con todo derecho, estas palabras el vasco las puede y debe considerar como parte de su tesoro lexical.

Sabido es, por otra parte, que la lengua está íntimamente condicionada por el pensamiento. Así, a nuevos tipos de pensamiento o mentalidad nueva, se sigue la necesidad de voces correspondientes y modos de expresión nuevos. La cultura moderna, por ejemplo, ha extendido por doquier ciertas formas abstractas de expresión, para las cuales el vascuence está poco adaptado, y los criterios de nuestros puristas más bien obstaculizan que favorecen tal adaptación. Y al decir esto pienso, más que en los puristas lexicales, en los puristas del giro y del modismo.

El mal del formalismo es otra enfermedad de nuestra literatura. El mirar a la lengua sola (a su pureza externa, de aspecto meramente visual) y no al fondo, lo cual equivale a olvidar la función de la lengua, el *finis operis* que decían los escolásticos. Enfermedad que no se superará sino restableciendo la prioridad del fondo, del tema sobre la lengua, que sólo tiene razón de vehículo.

Tampoco deberíamos olvidar (como ya lo recordó D. Severo Altube, que tan magistralmente escribió hace ya muchos años sobre estas cosas) que la función de escribir debe ser como un complemento del hablar, y que cuando se escribe y no se habla, o se escribe al margen de lo hablado y de lo vivo, se crea una literatura artificial, de una brillantez engañosa, porque es algo falso e inauténtico. Algo que parece muy perfecto, pero que en la práctica no marcha, no carbura, como suele decirse. La vida es la gran solucionadora de los problemas, y si hablásemos constantemente el vasco, bien pronto y por sí solos se resolverían todos estos problemas de léxico: el torrente de la vida nos los daría resueltos. Por otra parte, el incorporar y asimilar los elementos que uno necesita para perdurar y sobrevivir es un ineludible derecho y deber de todo viviente. Y si miramos a la experiencia universal, es evidente que el alimentarse de fuera es el procedimiento normal y corriente en todas las lenguas. ¿Y ha de ser precisamente el vascuence la única lengua que haya de bastarse a sí misma? Ello resulta ridículo, absurdo y suicida.

En resumen, mirando con realismo las cosas, nos hace falta una literatura más cerca del vascuence de la calle y de la vida. El alejarnos de aquí conduce a brillantes que fácilmente fascinan y engañan, pero que en realidad representarían la muerte.

Fr. Luis Villasante, O. F. M.

Oleaga: Oso egoki deritxat Villasante jaunak esan dauen gutia. Nire ustez bearrezkoa da erderazko itzak artzea esan gura direan gauza guztiak esan al izateko. Baiña beti neurritz. Euskerazko berba zabal, arronta ta ezaguna dagoanean axe erabili, eta ez erderazkorik sartu. Ta orretarako argibide bat emongo dot. Oraindiño ezta antxiña errebistatxo bat irakurri nebala, eta an etorran, esate baterako, **entrevista** berbea. **Entrevista** erderazko berba ori an zetan sartu ezegoan. Gitxiago, bertan, orrialde berean lerro batzuk geroago, **alkar-ikustea** berbea etorrela. Idazle orrek **alkar-ikustea** berba ori baekian eta **entrevista** berbarik zetan sartu ez eukan.

Oraindiño beste gauzatxo bat. **Señal** erderaz ta euskeraz sarri erabilten dogu. Baiña guztiok ezagututen dogu **ezaugarri**. Eta bada **ezaugarri** berbea euskeraz, eta guztiok erabilten badogu, **señal** sartu bearrik ezteritxat.

Aita Villasante-k diotsa asko sartuta dagoela eta eztuela uste ajola aundirik daukanik.

Oleaga:-Ez, eztauko, erabilia dan ezkeru, baiña **entrevista** ezta erabilten ifion be. **Alkar-ikustea** bai, leku guztietan, Euskalerr osoan erabilten dabe. Ez baztertu euskeraz arrontak, ezagunak, eta zabaldua dagozan itzak eta orde z sartu erderazko bear ezterearen berbak.

Mitzelena: Nik gauza bat esan nai nuke, alegia. Jakiña ni zurekin bat nator **señal** erdal-itza dala eta ezala euskeraz erabili bear. Baiña **señale** euskal-itza da eta nire ustez euskeraz erabili ditekeana. Or diferentzi txiki bat badago.

Irigoyen: Gaiñera Gurutze Santuan ere **señale** itza erabil-tzen da.

Altube jaunak dio Gernika aldean lenago nola egiten ziran ezkontzak gurasoen artean itz emanik. Baiña ori ontzat emateko auxe egin bear zan: **alkar-ikustea**. Eta bere eguna izaten zuten ain tokitan. **Entrevista** len esandako itzak ezta uste ainbeste balio duenik beste itz ederraren parean.

Querexeta jaunak esaten ditu itz batzuek. Batzar batek ikasi eta esan bear lukeala itz kontuetan toki batekoak bakarrik di-